

Milorad DRAGIĆ

Naš veoma zaslužni i voljeni akademik profesor *Jovan Tucakov*, kao rukovodilac istraživačkog projekta izučavanja narodne zdravstvene kulture, u prvoj svesci edicije Naučnog društva za istoriju zdravstvene kulture Jugoslavije kazao je, između ostalog:

»Ne sme se prećutati činjenica da ako što u današnjoj školskoj, naučnoj, eksperimentalnoj medicini nije sve nepogrešno, tako i u narodnoj veštini lečenja nije sve pogrešno. Prema tome kritički i naučni, objektivni osvrt na sve ono što je mali čovek, sa malim sredstvima, kroz vekove uspevao da koristi da bi se održao, odupro bolestima i pomoru, nameće se kao istraživački akcion, naučna neophodnost, da bi se uspešnije došlo do istorijske istine.«

Istraživački rad iz oblasti zdravstvene kulture i etnomedicine, po rečima Jovana Tucakova, »nailazi na teškoće da se uspostavi šta je naše a šta balkansko, staroslovensko, šta je antičko, arapsko, vizantijsko, romansko, germansko, rusko i dr. Jer su se na našem tlu vekovima ukrštavali razni kulturni uticaji, mešali i smenjivali, i to uticaji Istoka, Zapada i Mediterana.«

To su reči Jovana Tucakova.

A sada da iznesemo i naše mišljenje: Metode naučnih ispitivanja zdravstvene kulture u našoj zemlji ne mogu da se vrše na isti način, odnosno ne mogu da budu iste u svima republikama koje ulaze u sastav FNRJ. Treba se samo potsetiti da su se pojedine geografske oblasti naše današnje države nalazile dugo vremena pod vlašću Otomanske imperije, Austrougarske Hamburške monarhije i Mletačke republike. Pri naučnom ispitivanju zdravstvene kulture i etnomedicine ispitivač mora dovoljno da bude upoznat sa istorijskom prošlošću užeg geografskog područja na kome vrši ova ispitivanja. Osim toga mora biti upoznat sa svima uslovima života, sa antropološkim i antropogeografskim faktorima, sa poreklom odnosno metanastatičkim kretanjima i poreklom stanovništva, da oblicima privrede, sa psihičkim osobinama, uslovima društvenog života i sl. Zatim da promatra, kako narod, u kome se vrše ova ispitivanja daje otpore, odnosno prihvata uticaje savremenog života i često vrlo burnih promena, koje se u sadašnjem vremenu dešavaju.

Zdravstveni radnici i drugi istoričari zdravstvene kulture i etnomedicine, moraju dovoljno da budu upoznati i sa naučnim kao i sa praktičnim vrednostima etnomedicinskih ispitivanja.

Da navedemo samo jedan mali primer, iz nekih naših ispitivanja etnomedicine i to iz jedne planinske oblasti Istočne Srbije, iz Homolja. Ova naša planinska oblast Istočne Srbije, znatnim delom je naseljena stanovništvom vlaškog jezika, sa u mnogome sačuvanim oblicima i tragovima života stočarskog a manje poljoprivrednog života. Ova do nedavno izrazito stočarska privreda uticala je na formiranje specifičnih običaja i načina života kao i načina stanovanja. Jedno stanište predstavljalo je i još uvek predstavlja dom u selu. Ali, u ovom staništu, u seoskom domu odvijao se samo jedan sektor života i rada, sa bavljenjem u domu najviše za vreme zimskih dana, prilikom izvesnih domaćih, porodičnih svečanosti i događaja, kao što su slave, svadbe, davanje pomena umrlim, sa duboko ukorenjenim shvatanjima i kulturom zagrobnog života i sl.

Drugo stanište, tako reći pravo radno mesto u kome se odvija celokupna privredna delatnost, jesu t. zv. pojate, kolibe ili salaši. Od proleća pa sve do pozne jeseni tu se odvija celokupni radni život, na stočarskim i poljoprivrednim poslovima, sa oranjem, kopanjem, setvom i žetvom, radovima na baštenskoj privredi, negovanju i ishrani domaće stoke, živine i dr.

A treće stanište odvija se na »brdu« ili »planini« gde se nalaze prostorni pašnjaci po kojima se stotine ovaca kreću i napasaju uz čuvanje čobana. A to treće stanište udaljeno je katkada i više od 20 km od doma u selu i pojata.

Ovako trostruk način stanovanja nije mogao povoljno da utiče na razvitak prvog staništa, doma u selu. Uređenje, udobnost, higijenski uslovi u seoskim domovima ostajali su u nerazvijenom, često zanemarenom stanju. Nešto manje ili više sličan način privrednog života, svakako da se odigravao i na teritoriji Crne Gore, odnosno u pojedinim njenim nahijama, sa izdigom stoke do katuna, po visokim planinskim regionima, razume se sa znatnom razlikom mentaliteta, ponašanjem i psihičkim osobinama, koje postoje kod stanovništva navedene geografske oblasti Istočne Srbije.

Ispitivač zdravstvene kulture i etnomedicine morao bi da bude dobro upoznat sa svima navedenim oblicima života navikama, običajima stanovništva u kome se vrše ova ispitivanja.

Ispitivanja zdravstvene kulture i etnomedicine kod svih naroda i plemena u svetu, omogućila su da se utvrdi jedan antropološki zakon o umnom razvitku čoveka. Da napravimo jedno poređenje: kao što u geološkoj strukturi naše zemlje postoji stratifikacija, po kojoj se određuje starost i karakter pojedinih geoloških epoha, od arhajske do recentne geološke epohe, tako i u umnom razvitku čoveka kao da postoji izvesna slična psihološka stratifikacija, izvestan redosled, iz kojeg se mogu naslutiti zakoni razvitka čovekovog uma, sa njegovim pogledima na svet, na život i na njegova shvatanja o uzrocima bolesti i smrti, kao i o njegovim shvatanjima i pogledima o načinima borbe za zaštitu života i zdravlja. Na osnovu ispitivanja komparativne etnologije, odnosno antropologije, možda bi se smelo da utvrdi da u istorijskom razvitku čovekovih pogleda na život, zdravlje i bolesti, postoje pet psiholoških stratifikacija, pet slojeva, od kojih je prvi, najstariji sloj iz oblasti zdravstvene zaštite, odnosno etnomedicine, nazvan *magiskom medicinom*. Čovek i u svom najprimi-

tivnijem stanju oseća potrebu da zaštiti svoj život i zdravlje. Pri tome smatrao je da magijskim rečima i činima može da se oslobodi bolesti i da zaštiti svoje zdravlje. Tako je stvoren taj prvi, svakako veoma moćan sloj magijske etnomedicine.

Znatno kasnije, posle neizmerno velikog niza vekova, čovek kao da počinje da sluti da on nije svemoćan, da postoje i neki drugi faktori van njega, koje treba na neki način odstraniti, odagnati ili umilostiviti, da bi izazivači bolesti napustili telo oboleloga. Po ovome shvatanju stvorene su magijske formule u nešto izmenjenom obliku, sa ciljem da se uklone zli duhovi, anima, po čemu je i postao naziv *animistička medicina*.

Već kod ova dva najstarija sloja etnomedicine nailazi se na izvesno embrionalno stanje ujedinjene misli i težnji o prevenciji i terapiji, a uz načine rada i izgovaranja pojedinih reči mogu se nazreti i neki elementi koji imaju karakter zdravstvenog prosvetavanja u strahovito naivnom obliku.

Kao treći sloj u ovoj psihološkoj stratifikaciji ljudskoga uma jeste *telurgijska, religiozna etnomedicina*. Po koncepciji religiozne etnomedicine neke više, uzvišenije snage rukuju sudbinom čoveka, njegovim životom i utiču na njegovo zdravlje, bolesti i smrt. To su božanska bića, bogovi u politeističkim odnosno bog u monoteističkim religijama. Skrušeno i sa određenim i raznovrsnim ritualima čovek se obraća svojom molbom božanskim silama, bogovima, svetiteljima i bogu, da mu zaštite zdravlje i da se izleči od bolesti.

U narednoj, četvrtoj stratifikaciji razvoja ljudskoga uma, odnosno u četvrtoj fazi etnomedicine, sa elementima ljudskog iskustva i saznanja i razmišljanjima, stvara se *empirijska medicina*. Ova empirijska medicina predstavlja predvorje, iz kojega se postepeno razvija poslednji sloj; savremene *naučne medicine*. I u ovome sloju naučne medicine postoje različite podfaze evolucije u borbi za zaštitu zdravlja i za lečenje obolelih. Da navedemo samo tri od tih podfaza: predbakterijelnu, bakterijelnu i antibiotsku. Svakako da postepeno idemo u susret novim podfazama naučnih otkrića u načinima borbe za zaštitu telesnog i duševnog zdravlja.

Ali nezavisno od daljih faza razvoja naučne medicine, sve navedene prethodne faze nisu sasvim oštro ograničene, izolovane jedna od druge. Postoje različita međusobna mešanja, kao neka vrsta interkalacije, prožimanja jedne faze u drugu. Svakako da je u našem narodnom biću, kao i kod mnogih drugih naroda, još uvek od svih navedenih pet faza najnežnija, najtanja i najviše vulnerabilna faza naučne medicine. Na svima našim etnomedicinskim ispitivanjima nailazili smo na izvesne manje ili više izmešane elemente magijske, animistične, telurgijske i empirijske slojeve — sa elementima naučne medicine. Prema tome, etnografska odnosno etnomedicinska ispitivanja, imaju veliki značaj za nauku o čoveku, za antropologiju, a rezultati ovih ispitivanja mogu imati isto tako veliki značaj i putokaz za razumevanje stavova i ponašanja savremenog čoveka u odnosu na naučnu medicinu, na uzroke njegovog traženja oslonca i pomoći ne samo od naučne i empirijske medicine, već i od mnogo starijih slojeva etnomedicine, magijskog i animističkog karaktera.

Značaj naučnog ispitivanja etnomedicine, ima praktični značaj i u tome što to ispitivanje utiče na određivanje specifičnih metoda rada u ob-

lasti zdravstvenog prosvetavanja i zdravstvenog vaspitanja. Kao što hirurrg mora dobro da pozna strukturu, građu i položaj tkiva i organa na kojima vrši svoju hiruršku intervenciju, tako i svaki drugi lekar, odnosno zdravstveni radnik pored znanja iz anatomije, fiziologije i drugih oblasti savremene medicinske nauke, morao bi da bude upoznat i sa psihičkom konstitucijom obolelog čoveka, koji traži pomoć od savremene zdravstvene službe. A za ovo poznavanje psihičke konstitucije i psihičko reagovanje obolelog čoveka, potrebno je i poznavanje navedenih etnomedicinskih slojeva, koje čovek svesno ili još više nesvesno nosi u sebi.

Pošto smo naveli izvesnu paralelu između geološke stratifikacije, na koju nailazimo na zemljinoj kori i psihičke stratifikacije, koja postoji u antropološkim zakonima umnog razvitka čoveka u odnosu na njegovo shvatanje o zdravlju i bolesti, mislimo da se možda možemo osloniti na još jednu sličnost koja postoji između fizičkih fenomena u spoljašnjem svetu i psihi čovekovoju. Naime, u geologiji i geomorfologiji postoji izraz »šarijaž«. To je slučaj kada se, usled nabiranja zemljine kore, jedan deo te kore otkine od svog prvobitnog ležišta i to tako, da se pri tom otkidanju stariji geološki slojevi pojave na površini, a novi, pozniji, recentni slojevi dođu ispod njih.

Možda bi se smelo reći da i u psihičkoj stratifikaciji čoveka postoje mogućnosti sličnih pojava koje pokušavamo da nazovemo »psihički šarijaž«. To su slučajevi kada usled nekog podsvesnog, nepoznatog uzroka dubinski, arhaični psihički slojevi budu izbačeni na površinu, a gornji, svesni psihički slojevi potonu negde u dubinu. Na ovaj fenomen svesnoga, odnosno nesvesnoga ukazuje nam i psihoanaliza, sa svojim rodonačelnikom Frojdom. Taj fenomen dešava se ne samo u slučajevima nekih duševnih oboljenja, već u više ili manje izraženom vidu može da se desi i kod svake bolesti. Lekar mora da razume zbog čega se u nekim slučajevima bolesnik, čak i ako je dovoljno prosvetćen, a još više ako je neprosvetćen, nepovoljno odnosno sa nepoverenjem ponaša prema savremenoj medicinskoj nauci, sa osećanjem potrebe da se osloni i na one dublje psihološke slojeve koji se nalaze ne samo u empirijskoj, već i u telurgijskoj, animističkoj i magijskoj medicini.

Lekar, kao predstavnik humanističke medicinske nauke, mora da shvati zašto po neki, socijalno osigurani, ili socijalno neosigurani bolesnik traži ujedno pomoć i u zdravstvenoj službi, kao i od navedenih dubinskih etnomedicinskih slojeva, koje mi nazivamo zabludama i sujeverjem.

Zdravstveni vaspitač, navodimo ponovo, kao i svaki zdravstveni radnik treba da bude upoznat i sa etnomedicinom geografskog regiona u kome radi, odnosno sa zdravstvenom kulturom čoveka, koji se obraća za pomoć zdravstvenoj službi.

Prema tome, etnomedicinska ispitivanja imaju svoju naučnu, a i praktičnu aktuelnu vrednost.

A na kraju, misleći na narodnu empirijsku medicinu, koja je neka vrsta neposrednog predvorja savremene naučne medicine, svakako da i u toj empirijskoj medicini ima još uvek mnogo vrednosti koje nam još uvek nisu dovoljno poznate.

Tek u novije vreme, posle otkrića antibiotika, utvrđeno je da i kod viših biljaka postoje slični antibiotici, t. zv. fitoncidi, koji korisno deluju

pri upotrebi lekovitog bilja u našoj narodnoj medicini. Prostrani, zeleni, šareni i mirisni pokrivač na zemljinoj površini, sadrži lekovito bilje, koje se kroz vekove upotrebljavalo i upotrebljava u našoj etnomedicini, odnosno u etnofarmaciji. U vezi s tim, empirijska etnomedicina prodiire i ispunjava naučnu medicinu, predstavljajući ujedno i veliku ekonomsku vrednost.

Na naučnu i praktičnu vrednost ovog dela etnomedicine odnosno etnofarmacije, ukazao nam je i obogatio našu nauku i sve nas naš veliki naučnik iz oblasti farmakognozije i srodnih nauka, naš fitogeograf, odličan poznavalac našeg narodnog života, narodne psihologije, vanredno daroviti naučnik, zdravstveni prosvetitelj i učitelj, ne samo sa univerzitetske katedre, pred svojim učenicima, već i učitelj i prijatelj širokih narodnih masa — naš neumrla *Jovan Tucakov*.

Bibliografija:

1. Jovan Tucakov: *Srpska narodna farmacija (700 godina medicine u Srba)*. Galerija Srpske Akademije nauka i umetnosti, Beograd 1971; — 2. Jovan Tucakov: *Zdravstveni značaj Orfelinovog »Iskusnog podrumara«*. Ibid.; — 3. Jovan Tucakov: *Lekovito bilje na području Timoka*. Beograd 1974; — 4. Milena Mihajlov i Jovan Tucakov: *Etnofitografija u Paštrovićima*, XIV, Naučno društvo za istoriju zdravstvene kulture Jugoslavije, 1974; — 5. Jovan Tucakov: *Zaštita upotrebe bilja sa sumpornim jedinjenjima u borbi protiv zaraznih bolesti stanovništva podunavskih zemalja kroz vekove*. Zbornik radova Naučnog društva za istoriju zdravstvene kulture Jugoslavije. Novi Sad, 30. IX — 3. X 1975; — 6. Jovan Tucakov i Milena Mihajlov: *Medicinska flora Ovčara, Kablara i Jelice*. Srpska Akademija nauka i umetnosti, Odeljenje medicinskih nauka, knj. 27, Beograd 1976; — 7. Jovan Tucakov: *L'Histoire ethnomedicale de diverses Helleborus en Serbie*. Arhiv za istoriju zdravstvene kulture Srbije, sveska 4—5, Beograd 1976—77; — 8. Jovan Tucakov: *Narodni biljni lekovi za lečenje kožnih bolesti. Upporedna studija narodne i naučne fitoterapije u SR Srbiji i SR Crnoj Gori*. Narodna zdravstvena kultura u SR Srbiji, sveska 2. Izdanje Saveza naučnih društava za istoriju zdravstvene kulture Jugoslavije, Beograd, 1977; — 9. Jovan Tucakov: *Narodna fitoterapija u Fruškoj Gori kroz vekove*. Narodna zdravstvena kultura u SR Srbiji, sveska 2, Izdanje Saveza naučnih društava za istoriju zdravstvene kulture Jugoslavije, Beograd, 1977; — 10. Risto Jeremić: *Zdravstvene prilike u jugoslovenskim zemljama do kraja XIX veka*. Izdanje Škole narodnog zdravlja, Zagreb, 1955; — 11. Vladimir Stanojević: *Istorija medicine*, Beograd, 1962; — 12. Vladimir Stanojević: *Srpska narodna medicina*. Glasnik Zavoda za zdravstvenu zaštitu SR Srbije. Beograd, 1965; — 13. Jaša Romano: *Jugoslovenska bibliografija lekaraša i narodnih medicinskih rukopisa*. Naučno društvo za istoriju zdravstvene kulture Jugoslavije, Beograd, 1973; — 14. Milorad Dragić: *Narodna medicina Đerđapuskog područja*. Zbornik radova Etnografskog instituta Srpske akademije nauka i umetnosti, Beograd, 1974.

THE SCIENTIFIC AND PRACTICAL SIGNIFICANCE OF FOLK MEDICINE

Milorad DRAGIĆ

The study of folk medicine is of both scientific and practical value.

The scientific value of studying folk medicine reveals to us man's views on the principal problems of life, health, sickness and death. Through the study of folk medicine and the primitive man's view of his position in the world, we also become acquainted with his philosophy, his conception of what his life and health depend on and how they may be protected from all harmful influences. The study of folk medicine at the same time gives us valuable information on the laws of development of the human mind, which helps to illuminate comparative ethnology and anthropology.

According to these laws of development of the human mind, people of all nations have built up or are still building up their medical views which belong initially to the field of magic, and then to religious and empirical medicine. Empirical medicine constitutes the transition to scientific medicine.

The behaviour of modern civilized man, especially in moments of sickness, frequently slows, a conflict with the discoveries of scientific medicine and the above-mentioned elements of religious and magic medicine.

The medical worker needs to be well aware of the state of medical knowledge as well as folk medicine among the people he treats. Thus knowledge of folk medicine also has its practical aspect in making the medical worker more aware of the total personality of his patient as well as the environment and state of mind in which that patient lives.

Besides, an acquaintance with empirical folk medicine, with the use of medicinal herbs, is also of great practical, economic and financial value, as the Yugoslav professor and member of the Academy of Arts and Sciences, Jovan Tucakov, has successfully shows in his numerous articles.